

életet, nem kíván szentimentális, valótlan atmoszférát teremteni. Pontosan és józanul ábrázolják a kisvárosok miliójének közös vonásait, behelyezve azt egy tágabb, kortárs kontextusba. Álljon itt zárszóul a *Szabadesés* egyik legkomorabb, de talán egyik legjellemzőbb pár sora: „Kint hidegen csapkod a szél. Szeretné, ha tornádóvá változna, ha felkapná egy forgótölcser, és valahol nagyon messze dobná le, mint Dorothyt az Ózban. De ez csak egy kicsike ország, egy kicsike város, mérsékelt viharos szelekkel.”

Molnár Fanni

# A mozgáskorlátozottságról kamaszoknak

TESTREPREZENTÁCIÓ A *CÉLVONAL* CÍMŰ IFJÚSÁGI REGÉNYBEN

A 2000-es évektől egyre nagyobb számban jelennek meg különféle egzisztenciális problémákat vagy éppen tabutémákat ábrázoló gyerek- és ifjúsági kötetek. A változás a magyar irodalom vonatkozó területét is érintette: napjainkban a tinédzser korosztály mellett már a kisgyerekek is találkozhatnak a művekben olyan témákkal, mint az alkoholizmus (Elekes Dóra: *A muter meg a dzsinnek*), a szexuális bántalmazás (Paulik Móni–Vincze Zsuzsi: *Lili és a bátorság*), a másság miatti kirekesztés (Szegedi Katalin: *Lenka; Palkó*) vagy a halálos kórral való küzdelem (Tóth Krisztina: *Anyát megoperálták*).<sup>1</sup> Több hazai kiadó külön sorozatot szán az egyéni vagy társadalmi nehézségeket ábrázoló történeteknek, ilyenek a Móra *Tabu*, a Kolibri *Magasfeszültség*, illetve a Tilos az Á Könyvek *Vészkijárat* kötetei is. Habár a fentebbi példák is mutatják, hogy a kezdeményezésnek köszönhetően hazai szerzők művei is megjelentek, mégis több sorozat túlnyomórészt fordításokat tartalmaz (LOL-könyvek, Móra X-sorozat). A jelenség nem csak a szerzők oldaláról közelíthető meg, a magyar olvasók több témát is provokatívnak minősítenek: az ifjúsági irodalom német vagy észak-európai közönsége számára „már nemigen fordul elő olyan téma, aminek át kell törnie a társadalmi hallgatás falát”.<sup>2</sup> Ezt bizonyítja a *Lili és a bátorság* című történet szerzőpárosának nyilatkozata is, miszerint eredetileg kisfiú főszereplővel képelték el a mesét, viszont úgy érezték, hogy erre a témára a hazai olvasótábor nincs felkészülve: a befogadók szempontjából a lánnyal történő abúzust könnyebben feldolgozhatónak ítélték. „Valahol ez már egy dupla tabudöntögetés lett volna. Elsőre lehet elég az is, hogy ezzel a témával foglalkozik a mese. Lehet, hogy az már túl sok lett volna, ha még fiú is

1 Lovász Andrea tanulmányában összegyűjti azokat a témákat, amelyek a különféle nehézségeket feldolgozó kötetekre jellemzőek. Ilyen az alkoholizmus, a rasszizmus, a homoszexualitás, a családon belüli erőszak, a bántalmazás, az öngyilkosság, a droghasználat, a tanár–diák szexuális viszony és a halál. Lovász Andrea, *Amiről nem lehet beszélni, arról is beszélni kell. Avagy képmutató-e a kortárs ifjúsági irodalom = Mesebeszéd. A gyermek- és ifjúsági irodalom kézikönyve*, szerk. Hansági Ágnes – Hermann Zoltán – Mészáros Márton – Szekeres Nikoletta, Fiala Írók Szövetsége, Bp., 2017, 251.

2 Herczeg-Szép Szilvia, „Érdemes kockázatot vállalni”. *Körinterjú gyerekkönyvkiadók szerkesztőivel*, Alföld, 2016/9., 42.

a főszereplő.”<sup>3</sup> Az egzisztenciális problémákat ábrázoló köteteknek társadalmi szempontból meghatározó a szerepük, hiszen az elfogadás, az együttérés és az empátia kialakulását segítik és támogatják. Jakab Villó Hanga *Ifjúsági irodalom és társadalmi igazságosság* című tanulmányában kiemeli a szövegek két rendkívül fontos erényét: „Ezek a regények attól tekinthetőek emancipatorikusnak, hogy az olvasóra az irodalom képessé tevő erejével hatnak; attól inkluzívak, hogy közös nyilvános teret hoznak létre, amelyhez egyaránt kapcsolódhat a marginalizált helyzetben levő olvasó és az is, aki (látszólag) kívülről próbál viszonyulni a megírt helyzethez.”<sup>4</sup> A művek célja, hogy érzékenyítő hatást gyakoroljanak a befogadóra, így pedig szélesebb közönséghez tudnak eljutni a tárgyalat nehézségek: a kötetek kapcsolatot teremthetnek a traumát átélt és a témával szembesülni kívánó olvasó között. A különféle problémákról való kommunikáció sokszor nem indul el magától a szülő–gyerek kapcsolatok esetében, a pedagógusoknak pedig talán még nehezebb párbeszédet kezdeményezniük ezekről a témákról. A szövegek viszont segítséget nyújthatnak a kényesebb kérdések megvitatásához.

A betegség-narratíva a 2000-es éveket megelőzően is előfordult gyermek- és ifjúsági irodalmi könyvekben, melyeket lehet a tabu felől olvasni, viszont egyértelműen érezhető, hogy a szövegek célja nem (vagy nem elsősorban) az adott probléma tematizálása. Az ezredforduló után a szerzők elkezdtek tudatosan beemelni műveikbe a betegség és a fogyatékoság témáját is, e könyvek két nagy kategóriába sorolhatók. Egyes kötetek a testi betegségekre vagy olyan állapotokra hívják fel a figyelmet, melyek a karaktereket korlátozzák a szabad mozgásban. Mészöly Ágnes *Szabaddábon* című regénye 2016-ban jelent meg a Pozsonyi Pagony *Tilos az Á Könyvek*-sorozatában, amely a mozgáskorlátozottságot állítja a fókuszba. Míg Tóth Krisztina *Anyát megoperálták* című történetében egy rákbeteg édesanyának és óvodás kislányának élethelyzete jelenik meg. A könyvek másik csoportját a lelki eredetű, mentális problémákat ábrázoló művek adják. Szabó Borbála *Nincsenapám, seanyám* című regényében a pánikbetegség kap kitüntetett szerepet, míg Neal Shusterman *Challenger Deep* című története – *Az óceán mélyén* címmel jelent meg a magyar könyvpiacra – a skizofrénia állapotát tematizálja, hangsúlyozva, hogy e mentális zavar kialakulása leggyakrabban a serdülőkorhoz köthető.

Ehhez a tendenciához kapcsolódik Paola Zannoner *La linea del traguardo* című regénye, melyet 2011-ben *Célvonal* címmel adtak ki a Móra Kiadó *Tabu* sorozatában, Todero Anna fordításában. A mű fordulatát egy fiatal fiú motorbalesete adja, melynek következtében a tinédzser kerekesszékekbe kényszerül: a főszereplő a focimeccsét követően robogóra ül és az esős aszfalton elveszíti uralmát járműve felett. A jármű kisodródik az útról, a fiú pedig a járdának csapódik, s ennek következtében lebénul. Leo erős, edzett, minden napját a labdarúgásnak szenteli, hiszen álma, hogy élsportoló váljon belőle, viszont a baleset következményeként lábai mozgásképtelenné válnak. A cselekmény két szálon fut: egyrészt ábrázolja a fiú életét a baleset előtt és után, másrészt megjeleníti a gátfutó Viola mindennapjait. A regényben a mozgáskorláto-

3 Pósfai Orsi, *Meg lehet előzni egy mesekönyvvel a gyerekek szexuális bántalmazását? Interjú a Lili és a bátorság szerzőivel*, MÉRCE, 2017. 09. 29., [https://merce.hu/2017/09/29/meg\\_lehet\\_elozni\\_egy\\_mesekonyvvel\\_a\\_gyerekek\\_szexuális\\_bantalmazasat\\_interju\\_a\\_lili\\_es\\_a\\_batorsag\\_sz/](https://merce.hu/2017/09/29/meg_lehet_elozni_egy_mesekonyvvel_a_gyerekek_szexuális_bantalmazasat_interju_a_lili_es_a_batorsag_sz/)

4 Jakab Villó Hanga, *Ifjúsági irodalom és társadalmi igazságosság*, Prae, 2019/2., 41.

zottság mellett olyan problémák merülnek fel, melyek a kamaszok élethelyzetét is meghatározzák: szülő–gyermek konfliktusok; iskolába, közösségbe való beilleszkedés; önmegvalósítás vagy a szerelem érzése és annak kibontakozása. A tinédzserek hétköznapijaiból ismerős nehézségek is segítik a műben szereplő egzisztenciális kérdéshez való közeledést.

A regény elején – a focimeccset megelőzően – a sejtetés és a homályos utalások határozzák meg a történetet. Már a fejezet első mondata is előrevetíti a cselekmény tragikus alakulását: „Ez a vasárnap az első perctől fogva elátkozott nap.”<sup>5</sup> [30.] A fejezet első mondata mellett a család zavart viselkedése is előjelenként értelmezhető: Leo arca sápadt, fél, hogy vizes pályán kell játszania; Gisella, az anya a fáradtságtól nem képes koncentrálni; Enricóra jeges borzongás tör az időjárás láttán; Jona olyan élesen énekel, mint egy sziréna. A tragédiát megelőzően a szöveg több pontján is olyan motívumok jelennek meg, amelyek finoman sejtetik, hogy valamilyen jelentős fordulat fog bekövetkezni: a fiú a rövidebb útvonalat választja hazafelé; az apa nézi, ahogy motorjával elhajt a forgalmas útszakasz felé; nedves az aszfalt; a kávéfőző úgy visít, mint a sziréna. A balesetet megelőző és a tragédiára utaló szövegrészekben a babona is meghatározó, amely a homályos utalások egyik eszköze. A fiatal labdarúgó az edzése után elárulja édesapjának, hogy játékosmegfigyelő fog a meccsükre érkezni, Enrico már ekkor elkönnyveli gyermeke sikerét. A fiú erre ezt válaszolja: „Azért várd ki a végét, apu. Még nincs vasárnap. [...] Még a végén elkiabáljuk.” [29.] Szintén negatív előjelnek tekinthető a baleset napján a „gyászos” időjárás, mely nem alkalmas focimeccs megrendezésére: az eső szakad, a levegő párás, ködös, a pálya sáros és csúszós, a napfény alig dereng. Ezek azok az elemek, amelyek finoman utalnak a történet későbbi pontján megjelenő sorsdöntő, megrázó eseménysorra.

A *Célvonal* című regény a mozgáskorlátozott testet változatosan ábrázolja: gazdag szóképei és alakzatai révén mutatja be Leo élethelyzetét az olvasónak. A kezdőmondat után, amely azonosítja a főszereplő személyét – „Leo újabban magától ébred, pár perccel azelőtt, hogy hat negyvenkor megszólalna az ébresztőóra.” [13.] –, részletgazdag leírások következnek, így az olvasó könnyen bele tud helyezkedni a regény alapszituációjába. Emellett a narrátor pontos beszámolóit az események legapróbb információit is tartalmazzák: „Nyitott szemmel bámulod a fehér kórházi fényt, a zöldes mennyezetet. A végén mégiscsak levették rólad a bukósisakot, és nem következett be, amitől féltél, nem nyílt szét a fejed, mint egy gyümölcs. Annyi röntgenfelvételt készítettek rólad, hogy már azt gondoltad, azért fotózzák az egész csontvázadat többféle pózban és szögből, mert naptárt akarnak összeállítani a képekből.” [56.] A kötet első két részében egy heterodiegetikus elbeszélő ismerteti a baleset körülményeit, beszámol Leo érzéseiről, reakcióiról, a felépülés folyamatáról. „Nem, kutya bajod. Csak az ütéstől érezted magad olyan kábultnak és súlyosnak, ez világos. Máskor is elestél már, kifcamítottad a vállad, meghúztad az ínszalagjaidat, kifordult a bokád: a futball hozzászoktatott a sok apró sérüléshez. Ilyenkor általában éles fájdalom hasított beléd. Most viszont szúrást érzel a hátadban”. [58.] A külső

5 Paola Zannoner, *Célvonal*, ford. Todero Anna, Móra, Bp., 2011, 30. A későbbiekben a szövegből vett részletek oldalszámát a főszövegben zárójelben tüntetem fel.

narrátori pozíciótól nem idegen a távolságtartás, viszont a *Célvonal* elbeszélője képes bensőséges légkört teremteni. A főszereplő mellett magát az olvasót is megszólítja, mintha ő is a történet egyik résztvevője lenne: a bevonódás mellett az együttérzés és az átélés lehetőségét is kínálja. A tabutémákat feldolgozó ifjúsági regényekre mostanság jellemző, hogy az omnipotens – a befogadóval szemben is felsőbbrendűséget élvező – felnőtt elbeszélővel szemben az egzisztenciális problémákkal küzdő, a befogadóval hasonló korú fiatal veszi át a narrátori szerepet. Az olvasók közelebb tudnak kerülni a tárgyalt nehézséghez, emellett „a naplószerű, monologikus gyerekszövegek hitelesebben tudnak szólni a célközönséghez”.<sup>6</sup> A *Célvonal* című regény magában hordozza a homodiegetikus narráció lehetőségét is: maga a főszereplő számol be az eseményekről egy külső perspektívából. Az önmegszólító narrátor a baleset következtében eltávolodik magától, vagyis a test és a megszólaló hang elválik egymástól: az elképzelést a traumatikus viselkedés is alátámasztja. Leo nem tudja a régi tereket úgy használni és birtokába venni, mint korábban, még saját szobájában sem érzi otthon magát: „Nem tudtad megmagyarázni, de akkor sem mentél volna be abba a szobába, ha fizetnek érte. Amikor a küszöbhez érve megérezted a holmid észrevehetetlen illatát, úgy tűnt, valami súly telepszik a szívedre, aztán erős fájdalom fogott el ott, a szíved és a gyomrod között.” [74.] A narrátor felerősíti a szövegben a test elkülönбöződésének ábrázolását: a trauma következtében a főszereplő eltárgyasítja önmagát. Ahogyan időről időre alkalmazkodik új életéhez, úgy talál vissza újra önmagához. A traumatikus tapasztalat során „elidegenítem azt az örök képességemet, hogy »világokat« tudok adni magamnak és a többit kizárva csak egy világot adok magamnak, és éppen ezáltal ez a kitüntetett világ elveszti szubsztanciáját és végül nem lesz több, mint egyfajta szorongás.”<sup>7</sup> Ez a viselkedés a mű több pontján is megmutatkozik, például a kamasz nem képes visszaidézni a baleset körülményeit, viszont a mérkőzés minden mozzanatára emlékszik.

A leírások gyakran több érzékszervet is működésbe léptetnek: a látásra, a tapintásra és a szaglásra is hatást gyakorolnak. Erre példa az a jelenet, amikor a főszereplő a betegágyon visszagondol a focimeccs eseményeire: „Lepergett előtted mindaz, ami aznap történt, de egyszerűen nem bírtad felidézni azt a pillanatot, amikor lerepültél a robogóról. A képzeletbeli lassított felvételen visszajátszottad a meccset, a lökdösődést az ellenfél játékosaival, a feszült arcokat, a nedvességtől a homlokodra és a nyakadra tapadó fürtöket, a társaidat, akik a pálya túlsó végéből kiabáltak, a lábadat, amely kikerült egy bokát, hogy megtartsa a labdát.” [60.] Később a regény az érzékszervi tapasztalatok lajstromszerű rögzítésével ábrázolja Leo kórtermét is: zöldes a mennyezet, fehér a kórházi fény, durvák és hidegek a lepedők, halk, de örökös a nővérek járkálása, fű- és nedvességszagot áraszt az apa a betegágynál. A felsorolás és a nővérek járkálásának hangja egyfajta ritmust ad a szövegnek, ugyanakkor monoton hatást is kelt: ez értelmezhető a kamasz tapasztalataként, vagyis a megváltozott érzékelés nyelvi megformálásaként. A regényt átjáró, érzelmeket és hangulati jelentéseket közvetítő lírai beszédmód lehetővé teszi a főszereplővel való

6 Lovász Andrea, *Felnőtt gyerekirodalom. Tanulmányok, kritikák és majdnem lexikon*, Cerkabella, Szentendre, 2015, 29.

7 Maurice Merleau-Ponty, *Az észlelés fenomenológiája*, ford. Sajó Sándor, L'Harmattan, Bp., 2020, 105.

azonosulást, ezáltal az empátia kialakítását is. A *Célvonal* az érzelmileg telített, lelki folyamatokról referáló leírásokkal nem lélektani betegségről kíván számot adni,<sup>8</sup> a hangsúly a fiú testét érintő változás szemléltetésére esik. A balesetet megelőzően a külső pozícióban lévő narráció rendkívül mozgalmas, ami a fejezet igéinek is köszönhető: Leo keze határozottan csap le az ébresztőórára, ledobja magáról a takarót és kiugrik az ágyból. Emellett a jelzők is a mozgalmasságot és a lendületességet érzékeltetik: a kamasz kézmozdulata gyors, ő a legfürgébb játékos a pályán. A rövid mondatok és tagmondatok szintén dinamikussá teszik a szöveget, melyek utalnak Leo sportolói, aktív életvitelére. „Hideg van és sötét, de ő kiugrik az ágyból, és elindul a fürdőszobába, még a villanyt sem gyújtja fel. Magára kapja melegítőjét, belebújik a futócipőjébe.” [13.] A balesetet követően a szövegdinamika is lassul, ami a tinédzser megváltozott életformáját szimbolizálja: a fiú csukott szemmel fekszik, töpreng a kórteremben, és lelassulnak érzi magát a gyógyszerektől. A hosszú, többszörösen összetett mondatok vontatottá teszik a szöveget, ezzel rámutatva a lassan múlt időre és a változatlanságra: „A rádiós óra negyed hármat mutat, az asztalkán álló lámpa a kanapé melletti falra veti fehér fényét: egy kicsit megigazítottad, hogy ne világítson a szemedbe, hogy átszelhesd a félhomályt, találj végre egy biztos pontot, amelyen megpihenhet a tekinteted, és akkor megpróbáld lehunyni a szemed, hátha sikerül elaludni.” [100.] A mozdulatlanság ábrázolása meghatározó a balesetet követő fejezetekben, amely a két állapot közötti kontrasztot erősíti. „Érzi a karja súlyát, a válla súlyát, még a mellkasa is olyan súlyos, mintha bele akarna süppedni a hordágyba. De nem érzi a lábát, a térdét, még a meccs közben szerzett horzsolás sem fáj. Nem érzi a combját, semmi súlya nincs. Mintha a teste alsó része csak úgy lebegne.” [50.] Az idézet ismétlődő szavai és szerkezetei is a monotonitást erősítik: a ritmus meditatívá teszi a szövegrészletet. A baleset mint egy kiterjesztett pillanat jelenik meg a regényben: habár az események gyorsan mennek végbe, a narrátor mégis minden mozzanatról beszél. „A robozó mindenestre önálló életre kelt, ő pedig a következő pillanatban a földön találta magát. Puffanás hallatszott, a teste volt az, amely a földre zuhant, és a járdának csapódott. Amikor a háta a földre került, kinyitotta szemét, és meglátta a szürke ponyvát – most kezd csak rájönni, hogy az égbolt az.” [46.] Megrázóak azok a jelenetek – a motorbaleset elbeszélését követően –, amikor az egészséges, edzett fiatal fizikumhoz képest már egy kiszolgáltatott, védtelen test képe mutatkozik meg: sportolóból mozgássérült fiú válik. Merleau-Ponty az észlelő saját testről az alábbi megállapítást teszi: „A testem – mondják – arról ismerik fel, hogy »kettős érzeteket« nyújt számomra: amikor jobb kezemet megérintem a bal kezemmel, a »jobb kéz«-tárgy szintén az érzékelésaktus sajátos tulajdonságával rendelkezik. [...] a két kéz felváltva veheti fel az »érintő« és az »érintett« szerepét.”<sup>9</sup> A testtapasztalat kettős természete megszűnik a baleset következtében: a tinédzser nem képes működő szervezetként tekinteni magára.<sup>10</sup> „A karod nagyon nehéz volt, közben viszont testetlennek érez-

8 Például Nathan Filer *A zuhanás sokkja* című könyve, mely a skizofrénia állapotát jeleníti meg a szöveg szintjén is: a különféle betűtípusokkal szedett, olykor erősen tördelt textus, tipográfiai megoldásaival is utal a betegségre.

9 Merleau-Ponty, *i. m.*, 115.

10 A Merleau-Ponty által megfogalmazott tézis, melyben a saját test – a szubjektum és az objektum összefonódása – egyszerre tapintó és tapintott, nem figyelhető meg a főszereplő viselkedésében.

ted magad, nem bírtál megmozdulni, mintha üres lennél, egy könnyű cső, olyan, mint amilyenek fölötted húzódtak.” [57.] Az idézet végén szereplő hasonlat fokozza a testetlenség érzését, mely utal a mozgásképtelenségre: a fiú már nem tudja többé használni lábait. Az ellentétes tapasztalatok egymás mellé állítása is a tragikus események nyomatékosítását szolgálja: a felsőteste súlya és fájdalma a lebegő, könnyű, érzéketlen lábakkal szemben. Leo ekkor eszmél rá arra, hogy alsó végtagjait nem képes irányítani, eddig uralta a testét, alakította, fejlesztette, most viszont elvesztette az uralmát felette. Az állapottal való szembesülés a kíméletlen fájdalommal együtt jelentkezik, szűrő, elviselhetetlenül hasogató érzésként a hátban. A másik meghatározó mozzanat, amikor Leo először találkozik saját képével, vagyis ráébred arra, hogy mivé lett a teste: „A tükörbe nézve figyelted a tested, és ugyanolyannak tűnt, a lábad izmos maradt, nem látszott rajta, hogy nem képes megtartani. Hihetetlennek tűnt, hogy minden attól függ, amit az orvosok »gerincvelő-sérülés«-nek hívnak: [...]. Elég egyetlen kis szakadás, és kész az áramszünet: odalent sötét van.” [84.] Az öntudat kialakulása már csecsemőkorra visszavezethető, amikor a gyerek elkezd megkülönböztetni magát környezete személyeitől és tárgyaitól: a folyamat fontos állomása, amikor a kisgyerek azonosítja saját magát a tükörben látott képpel.<sup>11</sup> Leo esetében – a baleset után – a tükörkép az, ami megtartja az azonosságot („ugyanolyannak tűnt”), egyúttal viszont el is fedi, hogy önazonossága megbomlott a sérülés hatására.

A cím előre jelzi, hogy a történet eseményeinek egészét egy elérendő cél alakítja – ez meghatározza az egész szöveg szemléletét –, ilyen módon a sport nemcsak tematikus, hanem a szerkezetet is determináló elem. Emellett a labdarúgás – illetve a történet végén a kosárlabda is – meghatározó szerepet tölt be Leo identitásának, én-képének alakulásában. „Sportolás közben számos olyan mozgást is végrehajtottunk [ugrás, csúszás, dobás stb.], melyek a mindennapi életben alig fordulnak elő, így válhat a sport az én-identitás elnyerésének színpadává.”<sup>12</sup> Leo nem tud karrierje legfontosabb mérkőzésén kiválóan teljesíteni, ami az összeomlásához vezet, az ezt követő baleset nem egyszerűen az identitásválság okozójaként, hanem bizonyos tekintetben a következményeként is értelmezhető. A lehetőség elmulasztása idézi elő a műben szereplő tragédiát, a kamasz figyelmetlensége miatt következik be a sorsfordító esemény. A szöveg első része [a *Versenyek* című fejezet] hasonlatokkal ábrázolja a sportos, izmos, mozgékony fiatal testet. A kamasz rengeteget edzett azért, hogy fizikuma alkalmas legyen arra, hogy elismert labdarúgó váljon belőle, a testtapasztalat kettőssége ekkor még láthatóan érvényesül. Test és lélek egységét támasztja alá az az idézet is, melyben a narrátor megjegyzi, hogy a kamasz fizikai adottságait tekintve nem született focistának, de belső vágyai, akarata révén mégis elérte a kívánt eredményt: „Fizikai adottságait tekintve nem született sportolónak, de a teste hamar alkalmazkodott, kénytelen volt megváltozni, hozzáidomulni vágyaihoz.” [28.] Az idézet is érzékelteti, hogy Leo sportolóként identifikálja magát, hiszen tudatában van, hogy csak a szigorú és következetes életforma révén válhat élvonalbeli atlétává. „A mozgás szeretete miatt sportolni kezdő gyerekekből akkor válik sportoló,

11 *Pszichológia pedagógusoknak*, szerk. N. Kollár Katalin – Szabó Éva, Osiris, Bp., 2004, 56.

12 Fodor Péter, *Térfélcseré. A sport irodalmi medialitása a magyar későmodern és posztmodern elbeszélő prózában*, Kijárat, Bp., 2009, 17.

amikor interiorizálja azt a szemléletet, hogy csakis a rendszeres, megtervezett és kemény edzés, illetve a sok szempontból aszketikus életforma révén érhet el sikert, vagyis lemond a mozgás és a játék viszonylagos szabadságáról, s aláveti magát a fegyelmező szisztémának.<sup>13</sup> A testtapasztalat kettőssége mellett a szellem és a test hierarchikus megjelenése is megfigyelhető. Az elme erősebb komponensként mutatkozik meg, hiszen a tinédzser fizikumának kell az akaratához idomulnia: a „csöndben elvégzett, nagy munka” révén válik Leo „csodaszéppé” és „sportossá”. Fejlődésének, átalakulásának hihetetlen léptékét a mesebeli paszulyhoz hasonlítja a narrátor: „Leo egyetlen nyár alatt [...] úgy megnőtt, mint a mesebeli paszuly, amely egyetlen éjszaka alatt felszökik az égig. És miközben a törzse megnőtt, a végtagjai is hosszabbak, vékonyabbak, rugalmasabbak lettek, a felsőteste lefogyott, a pocakja eltűnt, a mellizmai kidomborodtak, a nyaka erős lett, a fejét büszkén felvetette.” [28.] A sportoló teste különféle mozgás- és edzésformák révén alakult át, melyek „felmérik és kiaknázzák képességeit, megnyirbálják szeszélyes elágazásait, kijelölik mozdulatainak terét és idejét”.<sup>14</sup> „Kövércs, lassú mozgású kisiú volt, nemigen alkalmas semmiféle sportra, legkevésbé focira. [...] Nem, Leo nem született focistának, de idővel az lett belőle.” [28.]

A mű az édesapa büszkeségét, fia iránt érzett elégedettségét az oroszlán és a harcos hasonlata révén ábrázolja. A Leo egy beszélőnév, amelynek jelentése a gyakran alkalmazott állatmotívummal összefüggésben válik érthetővé: „De Enrico mindig is tudta, hogy az ő Leója olyan erős lesz, mint egy oroszlán. Nála magasabb és vékonyabb, ütemes, rugalmas lépteivel kiválik a társai közül, a válla széles, a haja sűrű és göndör, valami távoli őstől örökölhette ezt a harcoshoz illő megjelenést.” [29.] A baleset következtében fellépő testi változások a családi kapcsolatok romlásához vezetnek. Enrico büszke labdarúgó fia eredményeire, és támogatja pályafutását, viszont a baleset után eltávolodik gyermekétől, kerekesszékehez hozzá sem ér, különféle gyógymodoktól és kuruzslóktól várja felépülését. Az anya–fiú viszony is megváltozik a tragédia következtében, Gisella túlfélti gyermekét, nem ad teret és lehetőséget neki, munkáját is otthagyja, hogy Leóval tudja tölteni minden percét, amit a tinédzser nem igényel. „Az anyád örökösen ott sűrög-forog körülötted, és te úgy tapadsz rá, mint a tengerirózsa a bernátrákra, hihetetlenül nagy szükséged van rá, és ugyanakkor azt kívánod, bár ne volna rá szükséged.” [64.] A főszereplő az erős, kitartó oroszlán képe helyett parazitához, tengerirózsához vagy koalakölyökhöz hasonlónak tartja magát, aki csak segítője nyakába kapaszkodva képes a lépcsőkön feljutni. Később Leo a tapadó amőba jelzöt is használja életformájának bemutatására: „Másfelől viszont mégsem élhet úgy az ember, mint a bernátrákra tapadó amőba”. [139.] Ezzel a hasonlattal a kamasz élelősködőként identifikálja magát, ami a mozgáskorlátozott testnek és az önképnek egyaránt a reprezentációja: a működő test tapasztalatának a hiányára is utal ez a kijelentés. A konfliktus és a távolságtartás a regény végére oldódik, a szülők a kosárlabdameccsen meglátják Leóban az akaratot és a kitartást. Az idézet a sport iránti rajongás esztétikai voltára is rámutat, hiszen a mozgó test és a mozdulatok szépsége, az eddig passzívan viselkedő édesapát is lenyűgözi: fia testét is olyan erősnek és edzettnek látja, mint azelőtt soha. „Szép volt, mint egy ókori hős, bátor és erőteljes,

13 Uo., 13–14.

14 Sutyák Tibor, *Michel Foucault gondolkodása*, Attraktor, Máriabesnyő–Gödöllő, 2007, 138.

és úgy küzdött a pályán, akár egy oroszlán. És amikor az a sötét sörényű oroszlán mancsa egyetlen csapásával a kosárba küldte a labdát, Enrico lehajtotta a fejét, és elsírta magát, mert meglátta, most végre meglátta, milyen is a fia.” [160.] Megrázó az apa viselkedésének ellentmondásossága: iszonyodik gyermeke külsejétől, mégis akkor jön rá arra, hogy szereti Leót, és büszke rá, amikor kerekesszékebe kényszerülve ugyan, de kiválóan teljesít a kosárlabdapályán. A meccset egy eposzi csatajelenetként ábrázolja a regény: a kamasz kihasználja az ellenfél figyelmetlenségét; tiszteletére dicshimnusz zengnek; átizzadt pólója úgy rajzolja ki izmait, mintha ókori bronzpáncél lenne rajta; kerekesszéke pajzsként funkcionál; Athéné vezeti a kezét. Az *Illász*-intertextus Leo testének leírásakor is megjelenik, a tinédzser fizikumát Akhilleusz alakjához hasonlítja a szöveg: „az az érzése támadt, hogy valami ókori hőssé változott, mintha maga Akhilleusz törne előre a pályán, úgy, hogy még nézni is rémítő, a testét csillogó páncél borítja, az ezüstlemezek minden lépésnél, minden kardcsapásnál megcsörrennek. Úgy kormányozta a kerekesszéket az ellenfél játékosai között, mintha kardot forgatna, és pajzzsal védekezne, utat tört magának a könyökök, térdek, tenyerek között.” [158.] Az oroszlán- és a harcos-hasonlatok megteremtik a szöveg keretes szerkezetét, emellett megváltozott életének elfogadását is példázzák: a fiú balesete előtt és után is ugyanolyan akarattal képes küzdeni. A visszatérő alakzatok utalnak az identitásváltásra is, amely a kamasz életében a baleset hatására következik be: az oroszlán az önazonosság jelképeként is értelmezhető. Az új identitás a regény végére teremődik meg, amit a szöveg zárómondata, a főszereplő kijelentése is bizonyít: „Én, Leo, megcsináltam.” [166.] A szöveg végén, a pályán a testtapasztalat kettőssége újra érzékelhető: „[...] Leo egyszerre meglátott egy folyosót az ellenfelek között, talán elnéztek valamit [vagy talán lebecsülték az imént pályára lépett kis kezdőt], és a maga javára fordította az ellenfél hibáját, beékelődött két játékos válla közé, kikerült egy kinyújtott kart, aztán matematikai pontossággal dobta a labdát a kosárba.” [158–159.] Leo hőssé és győztessé akkor válik, amikor belső erejét, nagyságát testi cselekvései juttatják kifejezésre a kosárlabdapályán.

A regény a kamasz belső változását, a nehézségek leküzdését a gát metaforájával érzékelteti. Mivel a szöveg középpontjában egy olyan testi állapot áll, amely nem veleszületett rendellenessége Leónak, ezért markáns az a lelki folyamat, mely során eljut a reményvesztettségtől az elfogadásig: a főszereplő célja, hogy mozgássérültként is tudjon érvényesülni az életben. Az első akadály az iskolába történő beilleszkedés, ami zökkenőmentesen megy, hiszen társai rendkívül empatikusak a kamasszal. Egy testépítő segítségével jut fel az iskola lépcsőjén, az egyes szám első személyű narrátor ebben a jelenetben is eltárgyasítja magát, azáltal, hogy súlyzóhoz hasonlítja testét. „Ő viszont úgy viselkedik, mintha egy súlyzót emelne fel, mély belégzés kíséretében.” [114.] Merleau-Ponty megállapítása alapján a különféle testi viselkedések, tettek és cselekvések alkotják meg az egyént, vagyis a magát „tollpíhéhez” hasonló fiú kiszolgáltatott, magatehetetlen szubjektumként mutatkozik meg.<sup>15</sup> A regény ebben az esetben is érzéki tapasztalatok segítségével ábrázolja a kamasz visszatérését, ezen keresztül a látásra, a tapintásra és a hallásra is hatást gyakorol a szövegrészlet.

15 Vermes Katalin, *A test éthosza. A test és a másik tapasztalatainak összefüggése Merleau-Ponty és Lévinas filozófiájában*, L'Harmattan, Bp., 2006, 37.

„Nem tudom, mit mondjak, nem tudom, mit tegyek, érzem ezt a meleget sugárzó, tarka testet magamon, magam körül, és most először érzem át, hogy a »szeretlek« nem pusztá szó, itt van, tapintható, mint ezek a kezek és hajak, lélegzetek és erős szívdobbanások, az enyém és az övék, és ha ki tudnánk hangosítani, biztos vagyok benne, hogy mind egyetlen dobbanássá olvadna össze, egyetlen hatalmas akkorddá.” [116–117.] Az iskola mellett a labdarúgás töltötte ki Leo mindennapjait, viszont a focin kívül nem tud más tevékenységet elképzelni magának. A tinédzser kezei veszik át a lábai szerepét: karjaival hajtja a kerekeket, felső végtagjai segítségével igazítja meg az alsókat az ágyon vagy a széken. A fiú kerekesszékebe kényszerül, életében az eszköz a test pótlékeként jelentkezik, melyet be kell vonnia saját terébe ahhoz, hogy mozogni vagy akár sportolni tudjon. Merleau-Ponty a habitus képességének tulajdonítja azt, ha „képesek vagyunk kitágítani világon-létünket vagy megváltoztatni létezésünket azzal, hogy új eszközöket csatolunk magunkhoz.”<sup>16</sup>

Leo a második gátat akkor küzdi le, amikor belátja, hogy hiányosságai ellenére is szüksége van a sportolásra. A mozgás nélküli időszakot jeges érzéshez hasonlítja, mely megfagyasztotta a testében keringő vért, viszont az edzés új erőt ad neki: „lzzadok, mint egy ló, többször is végighúzom a törölközőt az arcomon meg a nyakamon, a halántékomban dobol a vér, és olyan sokáig dermesztett meg az a jeges érzés – mintha a vér belefagyott volna az ereimbe –, hogy most valóságos ujjongással tölt el a testemben keringő tűz.” [121.] Ez az idézet is arra utal, hogy már nemcsak fizikai, hanem működő testként is tekint önmagára a fiatal. Életében markáns változás, hogy korábban testét alakította elképzeléseihez, labdarúgó karrierjéhez, de a balesete után – éppen fordítva – céljait a fizikumához, mozgáskorlátozottságához igazodva kell meghatározni. A trauma feldolgozását a sorstársakkal való találkozás is elősegíti: az állapotát Leo mindaddig egyedinek tartja, amíg nem ismerkedik meg hasonló nehézségekkel küzdő fiatalokkal. „Úgy érezted, a te gyötrelmedet senkivel sem lehet megosztani, legfeljebb megpróbálhatod valamiképpen kivédeni. De Ruben olyan volt, mint te, és az a szó valahogy az érzéseken keresztül összekötött titeket, egyszerre úgy érezted, hihetetlenül közel álltok egymáshoz”. [103.] Markáns az a változás, amely pályafutásában bekövetkezik, eddig a lábai segítségével ért el sikereket a focimeccseken, viszont a kosárlabdában karjai által szerez dicsőséget – amelyek átvették a láb szerepét. Olaszországban [is] komoly kultúrája van a labdarúgásnak, így szimbolikussá válik a sportágak közötti váltás. A kamasz a kosárlabda révén, mely szintén népszerű, de nem a labdarúgáshoz fogható mértékben, komolyabb sikert és elismerést képes kivívni, mint a foci által. „A közönség a nevéét énekelte, Leo pedig felemelt kézzel köszöntötte azt a sokfejű testet, amely az ő tiszteletére zengett dicshimnusz; úgy érezte, soha életében nem volt még ilyen meccse, mert ilyen jól sikerült találatot még a focipályán sem ért el, erőteljes volt, mégis könnyed, olyan tökéletes, mint ez a magasztos örömmel teli pillanat, amelytől könnyek szöktek a szemébe.” [159.] A baleset után a mozgástér korlátozottsága válik hangsúlyossá, viszont a szöveg végére nyílik egy másik szabadságtér, melyhez egy másik önkép társul: Leo visszatál önmagához, kialakul új identitása, emellett az emberi állapot kettőségének az érzékelése is újra tapasztalható a mű utolsó részében [*Viola* című

16 Merleau-Ponty, *i. m.*, 167.

fejezet]. A labdarúgóként, „mesterségesen konstituált szubjektumként”<sup>17</sup> megjelenő Leo a történet végére képes valós, természetes testének elfogadására és ábrázolására.

A harmadik és a negyedik gát a mindennapi élet nehézségeinek a metaforájaként értelmezhető. Leo szeretné egyedül megállni helyét a világban, nem akar élete hátralevő részében másokra támaszkodni: egyedül küzdi fel magát Violáék lakásába, nem kér a boltban segítséget, az édesanyja és a segítője nélküli közlekedést igényli. A tinédzser számára az egyik legnagyobb nehézség a hétköznapiak során a sajnálkozó, lenéző tekintetekkel való találkozás. Máté Orsolya tanulmányában a mozgáskorlátozottak életében megjelenő gyakori problémát – a bámuló tekintetek miatt kialakuló frusztráló érzést – azzal a filozófiai tézissel támasztja alá, hogy a „test alantas és a lélektől el- vagy leválasztható princípiumként jelenítődik meg, a test a lélek börtönévé válik”.<sup>18</sup> A liftben lévő szűkös hely, az ismerősök szánakozó mosolyai és tekintetei, a testépítő segítségadása mind szorongással töltik el a fiút. „De azután a környezetet is szűknek érzem, mindig ugyanazok az utcák, ugyanazok az üzletek, az emberek pedig, akik megismernek, mindig ugyanazzal a szánakozó mosollyal fordulnak felém. Valahányszor meglát egy ismerős, egy pillanat alatt összeveti a látványt a korábbi Leóval, és az arcára máris kiül a szánalom.” [136.]

A *Célvonal* című regény lírizáló nyelvhasználatával, a befogadóhoz hasonló életkorú elbeszélő alkalmazásával, a testi és lelki megpróbáltatások ábrázolásával igyekszik kapcsolatot teremteni a megrázó téma és a fiatal olvasóközönség között. A mű a betegség, a mozgáskorlátozott test változatos megjelenítésével – hasonlatok, metaforák, megszemélyesítések, ismétlések, részletes leírások, szövegdinamika- és ritmika – igyekszik átadni és érthetőbbé tenni a mozgáskorlátozottság súlyosságát a középiskolás korosztály számára. Emellett a sporttematizáció is kulcsfontosságú a történetben, amely a kortárs művekben „leggyakrabban olyan allegorikus hálózatba íródik bele, mely a sporton keresztül valami másról kíván szólni.”<sup>19</sup> A *Célvonal* című regényben a sport az élethelyzet átalakulásának, az identitásváltozásnak és az akadályok leküzdésének a szimbolikus jelölőjeként mutatkozik meg. A gát-metafora által fókuszba helyezett kamaszkori problémák igyekeznek kapcsolatot teremteni a fiatalok és a szövegben tárgyalt egzisztenciális probléma között, hiszen a könyv a krízis bemutatása mellett, olyan kérdéseket is feszeget, mint a konfliktusos szülő-gyermek kapcsolatok, a közösségek szerepe, a barátság és a szerelem problematikája vagy a sport fontossága a tinédzserek életében. A *Célvonal* lehetőséget nyújt az érintettek számára a trauma feldolgozásában a részletgazdag leírások, a fejlődő emberi viszonyok és a pozitív záratok segítségével: inkluzívásának köszönhetően kapcsolatot képes teremteni a marginalizált helyzetben lévő és a problémával szembeülni kívánó olvasó között.

17 Fodor, *i. m.*, 14.

18 Máté Orsolya, *A test és nem problematizálása Szabó Magda A pillanat című regényében = Test-konceptusok és test-reprezentációk az irodalomban és a kultúrában*, szerk. Boros Oszkár – Horváth Kornélia – Osztrólczyk Sarolta – Varró Annamária – Zsuppán Klaudia, Gondolat, Bp., 2014, 117.

19 Fodor, *i. m.*, 41.